

ՃԳՆԱԾԵՍԱԸ ԵՉԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Բանալի բառեր (Keywords). սամա, սուֆիական, եզդիականություն, շեյխ, արարողակարգ, կասպա, կրոնական փոն

Սաման (արաբ. sm՝ «լսել», «ունկնդրել» արմատից) նախ և առաջ սուֆիական իրողություն է: Սուֆիզմում այն երգեցողությամբ ու միատիկ բանաստեղծությունների արտասանությամբ կատարվող խմբակային ճգնաժես է¹: Սուֆիական *սաման* որպես կրոնագեղագիտական ծես ունի չորս բաղադրիչ՝ բանաստեղծությունների կամ Ղուրանից հատվածների հանդիսավոր ընթերցում, երգեցողություն, երաժշտություն, պար²: Գեղարվեստական խոսքով ուղեկցվող երաժշտությունը սուֆիներն օգտագործում են որպես էքստատիկ վիճակին հասնելու արդյունավետ միջոց³:

Եզդիականության մեջ պահպանվել է սուֆիական *սամայի* վերափոխված տարբերակը, որ եզդի հոգևորականները կրոնական տոների ժամանակ կատարում են Լալեշում⁴: Այն յու-

---

¹ St' u Иноземцев И., Хушхал-Хан Хаттак о мусульманской музыке//В кн. Суфизм в контексте мусульманской культуры, /Отв.ред. Пригарина Н./, Москва, 1989, сс. 307-310; Хисматулин А., Суфизм, Санкт-Петербург, 2003, сс. 161-162.

² Курбонмамадов А., Эстетическая доктрина суфизма, Душанбе, 1987, с. 59

³ Бертельс Е., Избранные труды. Суфизм и суфийская литература, Том 3, Москва, 1965, с. 40.

⁴ Եզդիական համայնքն իրենից ներկայացնում է էթնիկ-դավանական հանրույթ, որը ստեղծվել է XI-XIII դդ. Հյուսիսային Իրաքում միջնադարյան հայտնի արաբ սուֆի Շեյխ Ադի բին Մուսաֆերի գլխավորած *աղավիա* սուֆիական եղբայրակցության հիմքի վրա (Arakelova V., Ethno-Religious Communities: To the Problem of Identity Markers, Iran and the Caucasus, vol.14, Leiden: Brill, 2010, pp. 6-7, 16): Եզդիականությունը ձևավորվել է ոչ

բօրինակ զարգացում է ապրել ու լիովին տարբերվում է սուֆիական *սամայից*: Եզդիները տարբերակում են *սամայի* երկու տեսակ՝ *simā* (բոց. «սամա»), որ կազմակերպում են ցերեկը բոլորի ներկայությամբ Շեյխ Ադիի սրբավայրի բակում և *simā hevārī* (բոց. «երեկոյան սամա»), որ կատարում են մյուսների աչքից հեռու՝ սրբավայրի ներսում⁵: Ցերեկվա *սամայի* ժամանակ քրձեր հագած հոգևոր սպասավորները շարք են կազմում, կքանստում և դանդաղ ու հանդիսավոր քայլում՝ համաչափ առաջ տանելով նախ աջ, ապա՝ ձախ ոտքը. այսպես նրանք պտտվում են *չակատլուի*⁶ շուրջ: Այս արարողությունը խորհրդանշում է յոթ աստղերի խմբվելը արեգակի կամ յոթ հրեշտակների⁷ խմբվելն Աստծո շուրջ: *Սամային*

դոգմատիկ միջավայրում իսլամի, քրիստոնեության, տարբեր աղանդների, միստիկական հոսանքների, տեղական հավատալիքների ակտիվ փոխազդեցության, տրանսֆորմացիայի և սինթեզի արդյունքում և իրենից ներկայացնում է սինկրետիկ ուսմունք: Եզդիների կրոնական կենտրոնը Հյուսիսային Իրաքի Լալեշի կիրճն է, որտեղ գտնվում է Շեյխ Ադիի գերեզմանն ու սրբավայրը (Arakelova V., Notes on the Yezidi Religious Syncretism, Iran and the Caucasus, vol. 8.1, Leiden: Brill, 2004, p. 28): Եզդիականությունը սուֆիզմից ժառանգել ու վերափոխված ձևով պահպանել է մի շարք կրոնական իրողություններ, որոնց շարքին է դասվում *սաման*:

⁵ Šêx Farâs Rašô, Իրաք, գյուղ Դոբան, 23 տարեկան:

⁶ *Çaqatlû* է կոչվում Շեյխ Ադիի սրբավայրում պահվող և *սամայի* ժամանակ կիրառվող հնգաճյուղ ծիսական աշտանակը (Kreyenbroek Ph., Yezidism: Its Background, Observances and Textual Tradition, New York, 1995, p. 152):

⁷ Եզդիական սուրբ գրքերից մեկի՝ *Մասհաֆե ռաշի* համաձայն, Աստված աշխարհին արարելուց առաջ ստեղծել է յոթ հրեշտակներին (Ասատրյան Գ., Փոլադյան Ա., Եզդիների դավանանքը, Պատմաբանասիրական հանդես, № 4, Երևան 1989, էջ 144): Յոթ հրեշտակները հանդես են գալիս նաև որպես եզդիական գլխավոր աստվածություններից մեկի՝ Մալաք Թավուսի ավատարներ (Arakelova V., Notes on the Yezidi Religious Syncretism, Iran and the Caucasus, vol. 8.1, Leiden: Brill, 2004, p. 20, տե՛ս նաև Asatrian G., Arakelova V., The Yezidi Pantheon, Iran and the Caucasus, vol. 8.2, Leiden: Brill, 2004, p. 232):

կարող են մասնակցել *Ֆակիրները*,⁸ *պեշիմամը*,⁹ *միր հաջը*,¹⁰ Շեյխ Շամս, Շեյխ Սմայիլ և Շեյխ Աբդըլ Կադըր *շեյխական*¹¹

⁸ Տարբեր կաստաներից ծագող *Ֆակիրները* եզդիական համայնքում կազմում են եղբայրակցական խավ: *Ֆակիրները* կուսակրոն չեն, բայց ժուժկա կենսակերպ են վարում և *Ֆակիր* կոչմանն արժանանում Լալեշում կրոնական դաստիարակություն ստանալուց հետո համապատասխան ծիսական արարողությունները կատարելուց հետո (Edmonds C., A pilgrimage to Lalish, Royal Asiatic Society Prize Publication Fund, Vol. XXI, London, 1967, p. 7, 26; Açıkyıldız B., The Yezidis. The History of a Community, Culture and Religion, London, 2010, p. 96):

⁹ *Պեշիմամը* (բոց. «իմամից առաջ») Ադանի շեյխական կլանի ներկայացուցիչ է, ով կազմակերպում է Լալեշում կատարվող մի շարք ծեսեր և կրոնական արարողությունների ժամանակ ուղեկցում եզդիների հոգևոր առաջնորդին՝ *միրին* (Edmonds C., A pilgrimage to Lalish, Royal Asiatic Society Prize Publication Fund, Vol. XXI, London, The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1967, p. 26; Kreyenbroek Ph., Yezidism: Its Background, Observances and Textual Tradition, New York, 1995, p. 157): Վաղ շրջանում *պեշիմամին* անվանել են նաև *պեշնամազ* (pēšnamāz, բոց. «նամազն առաջնորդող») (Layard A., Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon, London, 1853, pp. 81-82): Մուսուլմաններն *իմամ* են կոչում մզկիթում աղոթքն առաջնորդողին. սուննիներն *իմամ* են համարում աշխարհիկ և հոգևոր իշխանություն ունեցող իսալիֆներին: Շիական ավանդույթի համաձայն, *իմամ* կարող են լինել միայն Ալլիի գերդաստանի ներկայացուցիչները (տե՛ս Ислам: Энциклопедический словарь/Коллектив авторов, ред. Негря Л., Москва, 1991, с. 97): Եզդիականության մեջ չկա *իմամի* ինստիտուտ, բայց դրա վերափոխված ձևը արտացոլվում է *պեշիմամի* կերպարի մեջ:

¹⁰ *Միր հաջ* կամ *ամիր ալ-հաջ* են կոչում եզդիների հոգևոր առաջնորդի՝ *միրի* ընտանիքի այն անդամին, ով պատասխանատու է ամեն տարի միայն Լալեշում նշվող *Ĵaznā Ĵamāyē* (արաբ. *a'yd al jamā'yya*, բոց. «ժողովման տոն») կոչվող տոնը կազմակերպելու համար (Kreyenbroek Ph., Yezidism: Its Background, Observances and Textual Tradition, New York, 1995, p. 137, n. 3):

¹¹ Եզդիական հասարակությունը կազմված է աշխարհիկ եզդիների՝ *մրրիդների* (արաբ. *mürīd*, «հետևորդ») և հոգևորականների՝ *շեյխերի* (արաբ. *šayx*, «ավագ», «առաջնորդ») ու *փիրերի* (պարսկ. *pīr*, «ծերունի», «իմաստուն», «հոգևոր առաջնորդ») կաստաներից (Asatrian G., The Holy Brotherhood: The Yezidi Religious Institution of the “Brother” and the “Sister of the Next World, Iran and the Caucasus, vols. 3-4, Leiden: Brill, 1999-2000, p. 79): Շեյխերի ու փիրերի կաստաները բաժանվում են տարբեր կլանների ու գերդաստան-

ընտանիքների ներկայացուցիչները և Իսաբիա կլանի *փիրերը*¹²: Իրաքաբնակ մեր ինֆորմանտը նշեց, որ ցերեկը կատարվող *սամայի* ժամանակ հավաքվում են սպիտակ հագած յոթ հոգևորական ու դանդաղ քայլելով պտտվում աշտանակի շուրջ: Շարքն առաջնորդողը խոնարհում է գլուխը, աջ ձեռքը դնում է իր ձախ ուսին, աջ ոտքով մի մեծ քայլ անում, հետո ձախ ոտքը դանդաղ առաջ բերելով դնում աջ ոտքի կողքին, ձախ ուսի վրայից իջեցնում է ձեռքն ու զգաստ կանգնում. նույն գործողությունը կրկնում է նրա հետևը կանգնած հոգևորականը և այսպես շարունակ: *Կավալների*¹³ երաժշտության ուղեկցությամբ նրանք երեք անգամ պտտվում են ճրագի շուրջ, իսկ ուխտավորները լուռ նայում են նրանց: Մեր ինֆորմանտը նշեց, որ երբեմն յոթ հոգևորականների առջևից քայլում է *ֆակիրների* առաջնորդը՝ *մաթբախչին*: *Չակատուն* խորհրդանշում է արևը, իսկ հոգևորականները՝ յոթ հրեշտակներին¹⁴:

ների (առավել մանրամասն՝ Açıkyıldız B., *The Yezidis. The History of a Community, Culture and Religion*, London, 2010, p. 91; Edmonds C., *A pilgrimage to Lalish*, Royal Asiatic Society Prize Publication Fund, Vol. XXI, London, 1967, p. 34):

¹² Bedelē Feqīr Hecī, Bawerī ū Mītolōgiya Ēzdiyan, Çendeha tēkst ū Vekolīn, Dihok, 2002, 2002, ր. 37-38.

¹³ *Կավալները* (արաբ. qawāl, «արտասանող», «երգիչ») կրոնական հիմների գիտակներն ու կրոնական երգասացության կատարողներն են, որ բնակվում են *Լալեշից* ոչ հեռու գտնվող *Քեհզանե* և *Քաշիկա* գյուղերում (տե՛ս Guest J., *The Yezidis: A Study in Survival*, New York, 1987, p. 36): Կավալները կրոնական տոների ժամանակ նվագում են ու կրոնական հիմներ արտասանում (Arakelova V., *Notes on the Yezidi Religious Syncretism, Iran and the Caucasus*, vol. 8.1, Leiden: Brill, 2004, p. 22): Ամեն տարի նրանք շրջում են եզդիաբնակ գյուղերում և հավատացյալներից գումար հանգանակում հոգուտ հոգևոր կենտրոնի (Ասատրյան Գ., Փոլադյան Ա., Եզդիների դավանանքը, Պատմաբանասիրական հանդես, № 4, Երևան, 1989, էջ 136):

¹⁴ Šex Omar Ādānī, Իրաք, գյուղ Քաշիկա, 27 տարեկան:

Երեկոյան *սամայի* արարողակարգն ավելի բարդ է: Որոշ ուսումնասիրողներ փորձել են գրի առնել դրա ընթացքում կատարվող գործողությունները, ինչը ոչ միշտ է նրանց հաջողվել. օրինակ՝ Կրեյնբրոկը *երեկոյան սաման* նկարագրում է մինչև այն պահը, երբ արարողությունն իրականացնող հոգևորականները մտնում են Շեյխ Ադիի սրբավայր. «Արարողության մասնակիցների թափոթին առաջնորդում է *ֆակիրը*, հետո գալիս են *պեշիմամները, բաբա շեյխը*¹⁵ և *ամիր ալ-հաջր: Բաբա շեյխի* հետևից քայլում են Շամսանի կլանի չորս շեյխ, իսկ *ամիր ալ-հաջի* հետևից՝ Ադանի կլանի չորս շեյխ: Սրբավայրի շեմը համբուրում են Շամսանի շեյխերը, հետո՝ Կաթանիները, հետո Ադանիները, ապա *կավալները*»¹⁶: Այսպիսով, սրբավայրի ներսում կատարվող *սամայի* արարողությունը չի նկարագրվում:

Մեկ այլ աղբյուրում նշվում է. «*Սամայի* ժամանակ *շեյխերը* հագել են սպիտակ, *ֆակիրները*՝ շագանակագույն հագուստ և գլխին ունեն սև գլխափաթեթոց, *կավալներն* էլ սև են հագել և նվագում են *դաֆ* ու *շրբաբ*¹⁷: Բոլորը խմբվել են Շեյխ Ադիի սրբավայրի ներքին գավիթի կենտրոնում գտնվող

---

¹⁵ *Բաբա շեյխը* կամ *բավե շեյխը* (բոց. «հայր շեյխ») Շամսանի շեյխական կլանի ներկայացուցիչ է, ով համարվում է բոլոր *շեյխերի* առաջնորդը: Չնայած *բաբա շեյխի* հեղինակությունը զիջում է *միրի* հեղինակությանը՝ աշխարհիկ եզդիները նրան ընդունում են նաև որպես հոգևոր առաջնորդ (Guest J., *The Yezidis: A Study in Survival*, New York, 1987, p. 33; Kreyenbroek Ph., *Yezidism: Its Background, Observances and Textual Tradition*, New York, 1995, p. 127):

¹⁶ Kreyenbroek Ph., *Yezidism: Its Background, Observances and Textual Tradition*, New York, 1995, p. 164, n. 70.

¹⁷ *Դաֆն* ու *շրբաբը* եզդիականության մեջ սուրբ համարվող երաժշտական գործիքներ են, որ նվագելու իրավունք ունեն միայն կավալները (առավել մանրամասն՝ Ամրյան Թ., Կավալների երաժշտական գործիքները որպես պաշտամունքի առարկա եզդիական հավատալիքներում, Օրիենտալիս, պրակ 15, Երևան, 2013, էջ 36-39):

սուրբ համարվող ճրագի շուրջ: Ուտքից գլուխ սև հագած և գլխին սրածայր սև մորթե գլխարկ դրած *Ֆակիրների* առաջնորդը քայլում է այդ խմբի առջևից: Նրանք միասին արտասանում են կրոնական հիմներ»¹⁸:

Մադիկ ալ-Դամուջին երեկոյան *սաման* նկարագրում է հետևյալ կերպ. «Նախ գալիս է ծիսական հագուստ հագած *Ֆակիրների* առաջնորդը. այդ հագուստը ներառում է *Շեյխ Ադիի թաջն*¹⁹ ու *Շեյխուրաքրի խարկան*²⁰: Նրան հետևում է աջ կողմից քայլող *պեշիմանը* և ձախ կողմից քայլող *ամիր ալ-հաջը*: Հետո գալիս է *բաբա շեյխը* իր ներկայացուցչի հետ, վերջում գալիս է միայնակ քայլող *քոչակների* առաջնորդը: Հավաքվում է քսան տղամարդ և երեք անգամ պտտվում աշտանակի շուրջ»²¹:

Ըստ երևույթին՝ վաղ շրջանում երեկոյան *սամային* մասնակցել են նաև հոգևորական կաստաների կանայք, իսկ ծեսը կատարվել է ավելի աշխույժ ու կրել էմոցիոնալ լիցք: Երեկոյան *սամայի* նմանատիպ նկարագրություն հանդիպում է Լայարդի մոտ. «Պատկառելի գորշ մորուքներով, սպիտակ գլխափաթեթոցներ դրած *շեյխերը* կանգնել էին մի կողմում, իսկ նրանց հակառակ կողմում սև ու սպիտակ հագուստներ հագած մոտ երեսուն *կավալ դաֆ* ու *շրբաբ* էին նվագում: Նրանց շուրջ կանգնել էին մուգ հագուստներ հագած *ֆակիրները*, իսկ հակառակ կողմում շարքով կանգնել էին հոգևորա-

---

¹⁸ Açıkyıldız B., *The Yezidis. The History of a Community, Culture and Religion*, London, 2010, p. 106.

¹⁹ Եզդիների կրոնական բառապաշարում *t'aj* (բռց. «թագ») անվանվում են եզդի հոգևորականների ու ֆակիրների ծիսական գլխարկները (Açıkyıldız B., *The Yezidis. The History of a Community, Culture and Religion*, London, 2010, p. 93):

²⁰ Եզդիները *խարկա* (արաբ. *xarqa*, «ցնցոտի», «քուրձ») կոչում են եզդի *ֆակիրների* քրձերը:

²¹ Sādiq al-Dāmlūjī, *Al-Yazīdiyya*, apud: Kreyenbroek Ph., *Yezidism: Its Background, Observances and Textual Tradition*, New York, 1995, p. 164, n. 70.

կան կատանների կանայք: Նրանց լարված, խորհրդավոր լռությունը շուտով վերածվեց երգասացության, որը տևեց մոտավորապես մի ժամ. երգի մի մասը կոչվում էր “*Mākām Āzarāt Asāū*” կամ «Հիսուս թագավորի երգ»: Այն կատարում էին *շեյխերը, կավալները* և կանայք: Ես չկարողացա հասկանալ այդ երգի բառերը կամ համոզել որևէ մեկին այն կրկնել ինձ համար: Աղոթքն ու փառաբանությունը աստիճանաբար վերածվեցին աշխույժ երգասացության, որը վերջում խլացավ ձայների ու տիրող խառնաշփոթի մեջ: *Դաֆին* հարվածում էին արտասովոր ուժով, երաժշտական գործիքներից հորդում էր մեղեդին. աղմուկը հասավ իր գագաթնակետին, դրսում հավաքված մարդիկ սկսեցին ճչալ ու ձայնակցել, զրգռված վիճակում գտնվող երաժիշտներն իրենց երաժշտական գործիքներն օդ նետելով ազատություն տվեցին իրենց ձեռքերին ու ոտքերին մինչև որ հոգնած ընկան գետնին: Ես երբեք չէի լսել այնպիսի սարսափելի աղաղակ, ինչպիսին տիրում էր այդ օրը [Լալեշի] կիրճում»²²:

Իրաքաբնակ մեր ինֆորմանտները խուսափում են նկարագրել երեկոյան *սամայի* ծեսը կամ մեկնաբանել դրա խորհուրդը: Այն շարունակում է մնալ որպես կողմնակի անձանց աչքից հեռու կատարվող գաղտնի արարողություն:

Սամայի մասին հիշատակվում է նաև եզդիների կրոնական հիմներում և յուրօրինակ մեկնաբանություն ստանում եզդիականության բնօրրանից դուրս բնակվող եզդի հոգևորականների կողմից:

Yār ū birē āxratē hūn řāvna *simāyē*. (T’amadīyā Šixādī)²³

Հանդերձյալ կյանքի եղբայրնե՛ր,²⁴ վե՛ր կացեք *սամա* կատարելու:

²² Layard A., *Nineveh and its Remains*, vol 1, New-York, 1850, pp. 241-243.

²³ Celil O. ū Celil C., *Zargotina Kurda*, II, Moscow, 1978, ր. 23.

²⁴ Եզդիականության մեջ հանդերձյալ կյանքի եղբոր ինստիտուտի մասին տե՛ս Асатрян Г., «брате и сестре загробной жизни» в религиозных верова-

Padšē min *sur-il-samā* / Xudānē šav ū rōž ū damā / Ži bā wī tētīn karama. (Qawlē Padšāyī)²⁵

Իմ թագավորը *սամայի* աստվածությունն է,

Գիշերների, ցերեկների ու բոլորների տիրակալն է, / Նրանից բարություն է բխում:

Հայաստանաբնակ մեր ինֆորմանտների մեծ մասը *սամա* եզրույթը մեկնաբանեց որպես «միայն Լալեշում կատարվող սրբազան ծես»: Մի ինֆորմանտ այն մեկնաբանեց որպես «սրբերի աղոթք»: Ըստ նրա՝ մեկտեղ ժողովվելու, խորհրդակցելու և որոշումներ կայացնելու ժամանակ սրբերը աղոթում են, և նրանց աղոթքը կոչվում է *սամա*²⁶:

Ինչ վերաբերում է սուֆիական ճգնաժամի ժամանակ Աստծուն մտահայելու համար համաչափ շարժումներով ուղեկցվող օրհներգի անընդհատ կրկնությանը՝ *qħpħ* (արաբ. ձkr, «հիշատակում» արմատից),²⁷ սա նույնպես մի ժամանակ կիրառվել է եզդիների ծիսակարգում, հետո, սակայն, մոռացության է մատնվել²⁸: Կրոնական հիմներում հանդիպող *dikir* եզրույթը կորցրել է իր սկզբնական նշանակությունը և մեկնաբանվում է յուրովի.

ниях езидов, Страны и народы Ближнего и Среднего Востока, № 13, Курдоведение, Ереван, 1985, сс. 262-272; Asatrian G., The Holy Brotherhood: The Yezidi Religious Institution of the “Brother” and the “Sister of the Next World, Iran and the Caucasus, vols. 3-4, Leiden: Brill, 1999-2000, pp. 79-97.

²⁵ Bedelē Feqīr Hecī, Bawerī ū Mītolōgiya Ēzdiyan, Çendeha tēkst ū Vekolīm, Dihok, 2002, řur. 202.

²⁶ Փիր Խրր Արաւայան, Արարատի մարզ, գյուղ Գեղանիստ, 88 տարեկան:

²⁷ Nicholson R., The Idea of Personality in Sufism, Cambridge, 1923, p. 8; Lings M., What is Sufism?, California, 1975, pp. 44, 85; Фильштинский И., Шидфар Б., Очерк арабомусульманской культуры, Москва, 1971, с. 157; Ernst C., Teachings of Sufism, London, 1999, p. 40.

²⁸ Kreyenbroek Ph., Yezidism: Its Background, Observances and Textual Tradition, New York, 1995, p. 46.

Wē kim hil tē ta'va,
H'atānī haṣa āvā, Sunatxāna nāv dik'rē Šēxšims t'awāwa.
(Bayt'a Šēxšims)²⁹
Բարձրանում է արևը, / Մինչև [արևը] մայր մտնի,
Եզդիական համայնքը Շեյխ Շամսի համար *ղըքըը*
կմատուցի:

Dikrē Šix Ādī wē digarēt ži Šarq hatā bi Šāma. (Distirēma)³⁰
Շեյխ Ադիի *ղըքըըը* Արևելքից հասել է արևմուտք
(բոց. հասել է Միրիա):

Մեր ինֆորմանտներից մեկը *dikir* եզրույթը մեկնաբանեց որպես «կրոնի ընդունում» (*qabūl kirinā dīn*)³¹: Մեկ այլ ինֆորմանտ այն մեկնաբանեց որպես «անվան հիշատակում» կամ «համբավ»³²: Իրաքաբնակ եզդի հոգևորականներն այն մեկնաբանեցին որպես «փառաբանություն»:

Եզդիների կրոնական պրակտիկայում *զիքրի* վերապրուկ կարելի է համարել կրոնական հիմներում հաճախ հանդիպող *“Hōla, hōla, Siltān ēzīdē Sōra”* (թարգմ. «Ճանապարհ է, [ճշմարտության] ճանապարհ, Սուլթան Եզիդն է [ճշմարտության] ճանապարհը») արտահայտությունը,³³ որ եզդիներն արտասանում են կրոնական արարողությունների ժամանակ:

Ամենայն հավանականությամբ մի ժամանակ *dik'ir* և *samā* եզրույթները եզդիների կրոնական բառապաշարում, մասամբ կորցնելով իրենց նախնական իմաստը, որոշ ժամանակ կի-

²⁹ Celil O. ū Celil C., Zargotina Kurda, II, Moscow, 1978, řup. 34.

³⁰ Bedelē Feqir Hecī, Bawerī ū Mītologiya Ēzdiyan, Çendeha tekst ū Vekolīn, Dihok, 2002, řup. 258.

³¹ Փիր Խդր Աբասյան, Արարատի մարզ, գյուղ Գեղանիստ, 88 տարեկան:

³² Շեյխ Հասան Թամոյան, Երևան, 56 տարեկան:

³³ Arakelova V, Sultan Ezid in the Yezidi Religion: Genesis of the Character, Paper read at the 2nd ASPs Convention held in Yerevan, April 2004, Journal of the Study of Persionnate Societies, vol. 3, New Dehli, 2005, p. 198

բառվել են որպես հումանիշներ, հետագայում *dik'ir*-ը իր տեղը զիջել է *samā*-ին՝ պահպանվելով միայն կրոնական հիմներում:

Այսպիսով, եզդիականության մեջ սուֆիական ծագում ունեցող *դրքրն* ու *սաման* նույնացել են: Ներկայումս *սաման* հանդես է գալիս որպես սկզբնական նշանակությունը կորցրած և եզդիական կրոնին հատուկ կրոնական լիցք ստացած ծես, որը, սակայն, եզդիականության բնօրրանից դուրս բնակվող եզդիների շրջանում լիովին մոռացության է մատնվել, իսկ եզդիականության բնօրրանում շարունակում է մնալ որպես աշխարհիկ կաստայի եզդիների համար գաղտնիության ու խորհրդավորության շղարշով պատված արարողություն, որին մասնակցում են միայն տղամարդ հոգևորականները:

THE MYSTERY-PLAY IN YEZIDISM

Tereza Amryan

(summary)

The Yezidism, being a Sufi derivative, reveal numerous Sufi elements. Some rites of the Sufi origins have been preserved in the Yezidi tradition without modifications; others have been transformed and reshaped, thus being interpreted in a new, original way. One of such religious rites is the Sufi mystery-play - *sama*. In the Yezidism this ceremony lost its original meaning and is approached as a proper Yezidi reality with the features typical of the Yezidism only. In Lalesh (Northern Iraq), the cradle of Yezidism, it is a sacred ritual, in which only male priests take part. The *sama* has been totally forgotten among the Yezidis living outside Iraq, far from the Yezidi religious center.